

Уважаеми читатели,

В книжка 1 от 2014 г. редакционната колегия на списание *Български език и литература* обяви конкурс за преподаватели по български език и литература. След като се запозна с материалите, пристигнали на нашата редакционна поща през годината, редакционната колегия реши да присъди три награди – безплатен годишен абонамент, на следните преподаватели по български език и литература:

– Соня Петрова, СОУ „Васил Левски“, гр. – Стара Загора, за разработката на тема „Да изгубиш рая: вината и наказанието. Двучасов урок за изработване на план за есе върху библейския мит за грехопадението“;

– Златина Вълева, ГПЧЕ „Ромен Ролан“, гр. Пазарджик – за разработката на тема „Изневярата в Йовковия разказ „Албена““;

– Йовка Чорбаджийска, Гимназия „Академик Петко Стайнов“, гр. Казанлък – за разработката на тема „Един час по литература (по Адлериански образователен модел)“.

Редакционната колегия изразява благодарност на всички преподаватели, включили се в конкурса!

**ДА ИЗГУБИШ РАЯ:
ВИНАТА И НАКАЗАНИЕТО**

(Двучасов урок за изработване на план за есе върху
библейския мит за грехопадението)

Соня Петрова
СОУ „Васил Левски“ – Стара Загора

Съвременната педагогическа и методическа мисъл, отговаряйки на динамичните процеси в развитието на обществото, налага изисквания, които не са нови като съдържание, но все още са незапълнено поле като ефективна приложимост. Все по-често се акцентува върху променяне на стратегията на преподаване, избавена от принудата на въздействието „отвън“ и насочена към формирането на личности, способни да водят активен диалог със света. Традиционната (и остаряла) постановка, че ученикът идва, за да му се преподава и да научи онова, което други вече знаят, се заменя от актуалното разбиране, че ученикът трябва да се научи да учи. Взаимоотношенията учител – ученик се пресеманти-

зират чрез ситуирането им в образователен модел, според който учителят не е единственият знаещ, можещ и водещ учебния процес, а ученикът – непременно незнаещ, неможещ и воден за ръката. Едва ли е възможно ролята на преподавателя като трансфериращ знания да бъде изцяло отнета, но е добре да ѝ се откаже правото да бъде централна. Ангажирането със задачата да се „напълни“ главата със знания, е „затормозяване“ на ученика, от когото се очаква да усвои, да запомни и възпроизведе на изпити (на различни нива) информацията. Цифровата измеримост на резултата, ако е удовлетворяваща, е мотивация за учене, която обаче бързо се изчерпва, а ако е разочароваща, нерядко води до демотивация и липса на интерес към училището. Опит за преодоляване на тази негативна тенденция е превръщането на учениците в съмишленици на учителя, който не дава решение на проблем, а изправя пред проблем, не „налива“ в главата мисли, а учи детето да мисли, не държи на очаквани (по презумпция верни), а толерира непредвидими (с възможни грешки) отговори. На учениците трябва да им се осигури възможност да конструират знание, извървявайки своя път, а това значи да открият себе си в това, което правят.

Настоящият урок разчита на конструктивисткия подход в обучението, без да заявява претенция за методическо новаторство и без да се „самозалъгва“, че така преодолява напълно стереотипността на учебната работа. Несъмнено е обаче, че следването на конструктивистките принципи активизира творческото мислене на учениците, повишава самочувствието им чрез осъзнаването на факта, че ще търсят и откриват истини, че всъщност урочната дейност до голяма степен е поверена на тях, т.е. ще съ-участват в процеса на генериране на идеи, което пък им дава усещане за лична значимост в съвместната работа с останалите.

Урокът реализира ядро 4 (СКЕК в писменото общуване), стандарт 2 (Създава собствен текст в жанра на статията и есето) от ДООИ за УС в девети клас и е част от цялостната работа за овладяване на речеви умения. Есето е жанр, който активизира творческия ресурс и е истинско предизвикателство към учениците, които искат и могат да заявят себе си като мислещи нестандартно личности. Оригинаност, полет на въображението, богат език – това са само част от изискванията на есето. Не всички обаче могат (пък и не е задължително) да отговорят на „претенциите“ на този вид съчинение. Но пък всички са в състояние да изразят свое становище по зададен проблем, да го защитят, да бъдат интересни на четящия. Достатъчно е те самите да бъдат заинтригувани, да изпитат удовлетворение от търсенето, осмислянето и подреждането на информация, да изживеят радостта от писането и написаното. Без да робуваме на амбицията да правим от учениците си творци, можем да изискваме от тях да развиват мисленето си, да правят своите открития.

Изходна база при разработката на есето е библейският мит за грехопадението. Тази проблематика е универсално-общочовешка, интересна, тя дава възможност на деветокласниците да правят разнопосочни тълкувания, които оба-

че водят към един център – съдбата на човека и на света през личния поглед. Освен това символните параметри на библейския сюжет могат да се положат в различни контексти – културен, литературен, философски, екологичен, което пък предполага необходимостта да се избере гледна точка към темата и да се направи адекватен подбор на аргументативен материал.

Урокът „Да изгубиш рая (Вината и наказанието)“ има за цел да се изработи план за съчинение есе. На учениците се предоставя правото да изберат сфера на аргументация: *хуманитарните ценности* (означаваме като **Първи вариант**) и *екологичните проблеми* (означаваме като **Втори вариант**). Предлага се следният план за работа:

1. Разчитане на заглавието чрез ключовите думи.
2. Проблематизиране на основни понятия и изграждане на мнение/мнения.
3. Съставяне на теза.
4. Формулиране на подтези.

Първият час е посветен на създаване на теза. Известно е, че за учениците това е труден момент. Краткостта, яснотата и целенасочеността се оказват сериозно препятствие по пътя към доброто есе поради недостатъчно овладяно умение да се прекрачи прагът на конкретната фактология и да се изгради обобщена мисъл. За да се формира тази способност, е добре на учениците да се предложи по-дълъг път на анализ на темата, дискутиране по проблеми, локализиране на гледна точка. Създаването на адекватна теза е критерий за изградените умения в жанра. Удължаването и конкретизирането на работата е нужно и за да се обори смущаващото всички колеги убеждение у децата, че ако не си подготвен за литературноинтерпретативно съчинение, понеже не познаваш автора и творбите му, можеш да напишеш есе, т.е. да изречеш всичко, което ти дойде на ума, при това с претенцията, че изказваш свое мнение. Към изработването на есе ученикът трябва да пристъпи със съзнанието за сложност, която е преодолима при определени условия – натрупване на житейски опит, познания в различни културни области, обогатен речников фонд и т.н. Неслучайно работата върху този жанр е заложена в учебните програми за всички класове от прогимназиалния и от гимназиалния етап на обучение.

В началото на часа се припомня определението за есе, като акцентът пада върху основното изискване на този тип съчинение – да се заяви и докаже лична позиция по проблем.

За да се спести време в часа с оглед включване на учениците в повече дейности, първата задача (разчитане на заглавието) частично е „поверена“ на двама ученици като самостоятелна домашна работа. Предоставена им е таблица, в чиято лява колона са посочени ключовите думи, а те трябва да попълнят другите две колони. Ето и крайния резултат:

Таблица № 1

Ключова дума	Семантизиране на думата	Възможни речникови и контекстови синоними
рай	блаженство, щастие	наслада невинност хармония на душата спокойствие
вина	престъпване на някаква забрана; нарушаване на правило или закон	грях предизвикателство вреда престъпление зло
наказание	беда, нещастие	санкция присъда възмездие отговорност

Задача за класа: Очертайте смисловото поле на темата. Какво изисква тя според изнесената информация?

Класът се запознава с таблицата чрез използването на мултимедия и изпълнява задачата към нея. Деветокласниците стигат до извода: темата изисква да се докаже, че нарушаването на норми и правила е вина, заради която човекът получава наказание – беда, страдание, необходимост да поеме отговорност. Изграденото на базата на таблицата твърдение обаче не „издържа“ на критичната рефлексия на учениците – то е неприемливо за тях, защото е общовалидно и не откроява лична позиция.

Задълбочаването на разсъжденията става чрез екипна работа – принцип, около който е организиран конструктивисткият урок. Тя дава много предимства. Преди всичко развива чувството за отговорност пред колектива – всеки работи не само за себе си, но и за другите. Общото постижение ражда удовлетвореност у членовете на малката общност, а общите грешки изглеждат по-лесно преодолими. Потискането на страха от личен неуспех е освобождаване от напрежението и включване в споделено изживяване на търсенето и откриването на отговори и решения. Работата по групи развива състезателния дух, разбира се непременно като превъзходство над другите, а като недопускане на изоставане от тях, което вече е предпоставка за повишаване на качеството на образователния процес. Защото в изпълнението на колективно поставената задача не можеш да останеш пасивен наблюдател, а за да бъдеш равнопоставен партньор, трябва да имаш знания и стремеж да ги надграждаш. Не е без значение и фактът, че екипите се формират съобразно сходството на интереси, мислене, та дори и според по-близките приятелски взаимоотношения.

Класът е разделен на четири екипа, като екипи А-1 и А-2 работят върху първия вариант на есето, а екипи Б-1 и Б-2 – върху втория. Всеки от тях попълва своята колонка в таблицата:

Таблица № 2

Елементи на библейския сюжет	Запишете вашите тълкувания на библейските символи, като екипи А-1 и Б-1 потърсят положителните им аспекти, а екипи А-2 и Б-2 – отрицателните.			
	А-1	А-2	Б-1	Б-2
Забраната				
Змията изкусител				
Нарушението				

Задача 1: Всеки екип да изготви становище по темата, като следва тълкуванията по вертикалния ред на таблицата.

Задача 2: Нека по един представител от екип А и екип Б състави изречение, като следва тълкуванията по хоризонталните редове.

Задача 3: Коментирайте получения резултат.

Ето и наблюденията на екипите, представени от техните говорители:

– *Забраната екип А-1 тълкува като опит за опазване от злото и от опасностите чрез закрилата от висшата сила; екип А-2 – като ограниченост и несвобода; екип Б-1 – като желание да се опази хармонията между човека и света; екип Б-2 – като съществуване в затворен свят.*

– *Змията изкусител е възприета от А-1 като възможност пред човека да познае света и себе си; от А-2 – като проява на високомерие и предизвикателство; от Б-1 – като заявка за активно вписване на човека в света; от Б-2 – като вътрешен подтик да се надхитри природата.*

– *В нарушението А-1 вижда доказване на вътрешната сила, зрелостта, както и свободата на избора; А-2 – страдание, болка, вреда на другите и на себе си; Б-1 – проява на силата на интелекта и на откривателския дух; Б-2 – уязвяване на природата, което води до унищожение и саморазрушение.*

От особено значение е формирането на способност у учениците да поставят въпроси към себе си и към другите. За това са необходими предварителна подготовка, проучване на различни източници на информация, изграждане на мнение, което по-нататък може да се конкретизира или обори. Подложено на обсъждане, всяко твърдение търпи корекции. Да питаш, означава да имаш позиция, да се опитваш да провокираш останалите, очаквайки от тях същото.

Предварително от екипи А и Б се определят по двама души, чиято задача е след изслушване на становищата, изказани от другата група, да оформят въпрос с цел да се предизвика дискусия. Оказва се, че учениците правят това с удоволствие, защото натрупаната информация им позволява да формулират проблем, което ги въвежда в нестандартна ситуация – на питащи-и-очакващи отговори. Задаването на въпроси говори за наличие на знания – никой не би питал (дори и да се сети за какво), ако у него самия не се е оформило някакво

мнение. Така частично „изземват“ ролята на учителя, но пък му оставят задачата да насочва дискусията – все още е рано да бъдат нейни водачи.

На обсъждане са подложени два въпроса: „Вина ли е да нарушиш забрани, ако трябва да докажеш, че си свободен човек“ (екип Б към екип А) и „Може ли човекът да се справи с желанието си да надхитри природата?“ (екип А към екип Б). По първия въпрос се противопоставят две мнения: първо – вина е, защото правилата трябва да се спазват, не бива да излизаш от рамките на морала, на закона – това не те прави свободен; второ – не е вина, защото забраните те лишават от възможността да се себедоказваш, да отстояваш възгледите си. Логично се стига до обединяване на двете твърдения: ако няма нарушения, светът не би се развивал, но е необходимо човекът да бъде отговорен, да знае кое му е позволено и кое – не, коя граница не е редно да прескочи.

Дискусията по втория въпрос е сходно организирана. Изказват се две становища: първо – човекът може да се справи с желанието да надхитри природата, ако прояви повече разумност и ако има страх от нея; второ – не може да се пребори със себе си, защото стремежът да я победи е по-силен. И тук се стига до общо мнение: желанието за превъзходство е понякога обсебващо, но то трябва да бъде овладяно, иначе вината и наказанието винаги ще ни застигат. Прави впечатление, че девето-класниците съзнателно търсят противопоставянето помежду си. Явно разбират, че дискусията е начин да доосмислят темата, а и да получат ново знание.

На екипите особено им допада втората задача към таблицата. Следвайки хоризонталните редове, те образуват изреченията:

– Екип А:

*Забраната е опит за опазване от опасностите и злото, **но** и подчиненост, ограниченост, несвобода.*

*Змията изкусител осигурява възможност за развитие, за познаване на себе си и света, **но** може и да породи високомерие, горделивост, дръзко предизвикателство.*

*Нарушението е доказване на вътрешната сила, свобода на избора, **но** и страдание, болка, вреда на другите.*

– Екип Б:

*Забраната осигурява хармонията между човека и света, **но** и означава съществуване в затворен свят.*

*Змията изкусител позволява активно вписване в света, **но** е и вътрешен подтик да се надхитри природата.*

*Нарушението е доказване на силата на човешкия интелект, на откривателския дух, **но** може и да е уязвяване на природата, което води до разрушение.*

Коментирайки, учениците отбелязват, че обединяването на тълкуванията по хоризонтала и по вертикала преодолява едностранността на разбирането по проблема. Освен това се уточнява (този път от страна на учителя), че ста-

новищата на А-2 и Б-2 са по-целенасочени, защото тези екипи са търсили отрицателните стойности на понятията, т.е. вината.

Следващата задача изисква да се осмислят наблюденията, да се „засекат“ размишленията в двете таблици и да се състави теза. След изтичането на определеното време (пет-шест минути) говорителите запознават с изработените от своите екипи тези за двата варианта.

Екип А-1:

Раят е съвършенство на човешката душа, хармония на вътрешното „аз“. Воден от стремежа към познание обаче, човекът го губи, защото търсенето на истини винаги ражда страдание.

Екип А-2:

Човекът обитава рая на своята душа, но понякога у него се появяват високомерието и дързостта, т.е. „грize“ го змията на изкушението. Те могат да означават свободен избор, но са и вина, която се заплаща с прогонване от рая, т.е. със страдание.

Екип Б-2:

Опазването на природната среда осигурява пребиваване в рая на хармонията между човека и света. Ние обаче, водени от потребността да докажем силата на интелекта си, нарушаваме естествените ѝ закони, а това е вина, която се наказва.

Екип Б-2:

У човека е заложен подтикът да подчини природата на желанията си, дори да я надхитри. Така обаче действа против нея, уязвява я, а тя си отмъщава. Вината спрямо заобикалящия ни свят винаги се наказва.

Преценяването на тезите става по утвърдени критерии, с които учениците са предварително запознати:

- краткост, целенасоченост;
- изразена лична позиция;
- възможност да бъде защитена.

Учениците влизат в ролята на оценяващи постиженията, но разширено обсъждане не се случва, защото тезите се пишат въз основа на извършена предварително работа и е логично те да отговарят на изискванията. От преработване и подобряване се нуждае единствено тезата на екип Б-2, защото не е достатъчно ясна.

В началото на втория час учениците разглеждат няколко картини, които са открили в интернет, и ги представят чрез мултимедия: Адам и Ева в рая, където са им отредени щастието и блаженството, защото са деца на Бога; змията, която изкушава Ева и стимулира непокорството; Младенеца с ябълка – идеята за Спасителя, на когото е възложена мисията да спаси хората, изкупвайки греха им; Ню Йорк, чиято емблема е ябълката. Така единодушно се стига до извода, че всичко започва от Адам и Ева, а след това човечеството изминава дълъг път на развитие – той не би бил възможен, ако го няма одързостяването в стремежа да се себедоказваш.

Работата върху есето продължава, като задачата на екипите е да съставят подтезисни изречения. За изпълнението отново докладват говорителите:

Екип А-1:

1. *Да обитаваши рая, означава да осигуриш на душата си спокойствие, удовлетвореност.*

2. *Невъзможно е обаче задълго да се радваш на вътрешната хармония, защото се появяват твърде много изкушения.*

3. *Страданието е наказание заради неустояването на съблазните.*

Екип А-2:

1. *В началото на съществуването е хармонията между човека и света рай.*

2. *По-късно обаче идва желанието да бъдеш непокорен, да се противопоставяш, защото носиш „змията“ у себе си.*

3. *Правото на свободен избор не е вина, но заради него понякога си наказан да страдаш.*

Екип Б-1:

1. *Човекът е създаден, за да живее в идеалния свят на райското блаженство.*

2. *Хармонията между индивида и природата обаче е по-скоро красива мечта, отколкото реална възможност. Създадени сме като разумни същества, които искат да опознаят и да променят света.*

3. *Ако нарушим естествените закони на природата (което и правим), трябва да носим своята отговорност.*

Екип Б-2:

1. *Човекът пребивава в природен рай, но силата на мисълта му го тласка към желанието да го подчини на амбициите си, да го направлява и владее.*

2. *Понякога хората действат против природата, самозабравят се, а тя си отмъщава.*

3. *Трябва да умеем да се грижим за природата, за да живеем в рая.*

След това деветокласниците сами себе си изправят пред нови въпроси, които са срещнали в интернет, а сега подлагат на обсъждане: „Защо точно ябълката е забраненият плод?“, „Защо дори заплахата от смърт не възпира човека от извършването на греха?“, „Отказът от подчинение на Божията заповед не разколебава ли статута на висшата сила още в самото начало?“, „Откъде идва кризата на авторитета?“, „Защо хората не могат да живеят във вечна любов и вечна хармония?“, „Деградация ли е изяждането на ябълката?“, „Наказание ли е сам да обработваш земята, т.е. сам да се грижиш за себе си?“. Отговаряйки, учениците „набавят“ аргументативен материал, оформят мислите си, насочват ги в посока, определена от темата и от избрания вариант на есе. Направените разсъждения ги убеждават, че доказателства на подтезисите могат да се открият и в областта на хуманитаристиката, и в полето на екологичните проблеми – дават примери, градят хипотези, съпоставят факти и т.н. Авторите на хуманитарното есе „притеглят“ аргументи от литературата, като активизират

знанията си от осми клас („Да се завърнеш бащината къща...“ от Дебелянов и „Крадецът на праскови“ от Емилиян Станев) и от девети клас – „Едип цар“.

Изработването на есето се възлага за домашна работа. Без да бъдат блестящи, резултатите са обнадеждаващи. Повечето от учениците се справят успешно. Най-често срещани са грешките при изграждането на асоциативните вериги, които понякога са малко накъсани или „насила“ получени. Често разсъдъчността потиска емоционалното присъствие на автора. Все още не намират удачно въвеждащо изречение. Съчиненията обаче са целенасочени, аргументирани и с добър езиков изказ.

Успешната реализация на уроците се дължи на активното сътрудничество между учителя и учениците, на провокирането на размисли върху важни за човека и обществото проблеми, на стимулирането на желанието да се открие собственият стил в създаването на писмен текст. Така работата върху есето на тема: „Да изгубиш Рая: вината и наказанието“ се вписва в основната цел на училището като институция – да формира учещи, знаещи, активни личности, които не задават въпроса какво ще им даде светът, а какво те ще дадат на света. Мобилизирайки духовния и интелектуалния си потенциал, те израстват като хора, които познават своите права, отговорности и задължения, следват амбициите си, постепенно изграждат ценностна система, адекватна на европейските тенденции.

ЛИТЕРАТУРА

Дамянова, А. (2005). Конструктивизмът – новата образователна парадигма? В: сп. „Български език и литература“, 2005, № 5.

Иванов, Ив. П. (2005). Интерактивни методи на обучение. В: *Юбилейна научна конференция с международно участие 50 години ДИПКУ – Варна*.

Матеева, Н. (2003). *Да се учим да пишем есе*. София.

REFERENCES

Damyanova, A. (2005). Konstruktivizmat – novata obrazovatelna paradigma? V: sp. „Balgarski ezik i literatura“, 2005, № 5.

Ivanov, Iv. P. (2005). Interaktivni metodi na obuchenie. V: Yubileyna nauchna konferentsiya s mezhdunarodno uchastie 50 godini DIPKU – Varna.

Mateeva, N. (2003). Da se uchim da pishem ese. Sofiya.

LOSING PARADISE: GUILT AND PUNISHMENT

✉ **Mrs. Sonya Petrova**
Vasil Levski Secondary School
6000 Stara Zagora, Bulgaria
E-mail: petrova_sonq@abv.bg